



AMEA Fəlsəfə İnstitutunun aparıcı elmi işçisi, dosent, fəlsəfə üzrə fəlsəfə doktoru **Faiq Ələkbərli** (Qəzənfərəqli)

(II Yazı)

Mirzə Əli Möcüz Şəbüstəri ümid edir ki, zaman gələcək Qərb millətləri kimi müsəlman xalqları da oyanıb öz istiqballarını əldə edəcəklər. Çünki əvvəlki dövrlərdən fərqli olaraq artıq müsəlman xalqlarında da milli oyanış və tərəqqi duyulmaqdadır. Bunun üçün vətəninə, millətini və dinini sevən müsəlmanlar elm öyrənməli və cəhalətə son qoymalı, qəflət yuxusundan oyanmalıdır:

*Niyə, ya rəb, belə xar oldu əzizani-vətən?
Düşmənlə bizi eylədi həmmal özünə,
Kim zəlif etdi bizi? – Cəhl! A müsəlmani-vətən!
Vətənsiz cismidi, siz də vətənə can kimisiz,
Razi olmun qala cansız vətən, ey cani-vətən!*

Möcüz hesab edirdi ki, Qərb millətlərinin oyanması və tərəqqi etməsinin əsasında onların din ilə dövləti, dini elmlərlə dünyəvi elmləri bir-birindən ayırması, xüsusilə dünyəvi elmlərin öyrənilməsinə mühüm yer verməsi həlledici rol oynamışdır. Belə ki, dünyəvi elmləri öyrənməklə Qərb millətləri bir çox sahələrdə kəşflər və ixtiralar etmiş, bununla da cəhalət və nadanlıqdan birdəfəlik qurtulmuşlar. Ancaq bütün bunlara baxmayaraq, Şərqi millətləri, xüsusilə İslam Şərqi ölkələri bundan nəinki nəticə çıxarmış, üstəlik elmi kəşfləri və ixtiraları şeytan əməli adlandıraraq, cəhalət və nadanlığı, dini xurafat və dini mövhumatı bir az da artırıb:

*Həram etdi sizə təhsili-elmi alimi-cahil,
Binayi-elmi yıxdı, eylədi zirü zəbər, millət.
Cəhalət eylədi İrani viran, milləti fəhlə,
Nəçün məzlumdur, yarəb, bizim bu dərabədə millət!*

Onun fikrincə, bir millət o vaxt tərəqqi edər ki, mədəniyyətini, etiqadını, adət-ənənələrini düzgün qavrasın. Ancaq müsəlman xalqlar bütün bunları dərk etməklə kifayətlənməməli, eyni zamanda zamanın tələbləri ilə ayaqlaşmalı, yeni oyanmalı və cəhalətə birdəfəlik son qoymalıdır:

*Nə yatıbsan, ayl, ey milləti-biçarə ayl!
Xabi-qəflətdə basar, qorxuram üdvan səni!
Sərb ayıldı yuxudan, sən hələ xorna çəkisən,
Nə əcəb hala qoyub nəşəyi-qəlyan səni!*

Şəbüstərə görə, əgər müsəlman xalqları vaxtında ayılırsa inkişaf etmiş "ləməzhəblər" – Qərb millətləri ondan geridə qalan millətləri, o cümlədən müsəlman xalqlarını öz müstəmləkələrinə çevirəcəkdir. Bu baxımdan Möcüzün "Ey müsəlmanlar!" şeiri də çox ibrətamizdir:

*Bu laməzhəblər, ey qardaş, güllüstan etdi dünyanı,
Kəfənpüşani-qəbristanə – zindan, ey müsəlmanlar!
Nə meyiddən həya eylər, nə seyiddən, nə molladan,
Niyə qorxur xudadan əhli-İran, ey müsəlmanlar?!
Deyərlər əl basıb bunlar – üzü qırxq müsləmanlar,
Təcəddüdxah olan xanlar bə Quran, ey müsəlmanlar!*

O, "Ustad" şeirində də göstərirdi ki, "ləməzhəb" qərblilər, o cümlədən ingilislər müəllimlərinə, ustalara qulaq asaraq, onlardan öyrənərək cəhalətin daşını birdəfəlik atdılar. Üstəlik, onlar müəllimlər sayəsində tərəqqi edərək nəinki Avropada, eyni zamanda müsəlman ölkələrində də ağıllıq etməyə başladılar. O, yazırdı:

*Kimin əlindədir indi Mədinəvi Məkkə,
O pak yerlərə: Kərbəla, Nəcəf, Bağdad?
Səsin çıxartma, amandır ki, başım üstə durub*

Əlində tiği-düsr ingilisi-bədbünyad...

*Gəlin gedək, oxuyaq, biz də əhli-Qərb kimi
Ki, bəlkə əl çəkə bizdən o niaman callad.*

O, doğru yazırdı ki, başqa millətlər varislərinə elm miras qoyduqları halda, hələ də müsəlman xalqlarının mirası kəfən və cənnətdir. O, bir şeirində bunu belə müqayisə edirdi:

*Çıraqi-bərqi-lə dünyanı rövşən eylədi kafər,
Müsəlman, sən nə etdin ixtira, verdin xəbər xəlfə?
Amerika alimi xəlfə etdi bir dəsgah ahəndən (radio),
Gəhi dəf çaldı ahən, gəhi ney şümü səhər xəlfə.*

Şəbüstəri onu da doğru yazırdı ki, öz milli dəyərlərindən və milli sistemindən uzaq düşən xalqlar, başqaların təsiri altında ancaq təqlidçiliklə məşğuldur. O, yazırdı:

Xoruz kimi niyə millət qanad çakıb bannır?

Olaydı kaş bunun bir ağıllı fəlsəfəsi.

Möcüz yaradıcılığında islamın bəzi dini ayin və mərasimlərinə də toxunmuş, bu məsələ də nöqsanları göstərməyə çalışmışdı. Məsələn, o hesab edirdi ki, müsəlmanların orucluq bayramı heç də islamın ruhuna, qayda-qanunlarına uyğun həyata keçirilmir. Onun fikrincə, buna səbəblərdən biri orucluğu əsl mahiyyəti və mənası barədə əksər müsəlmanların xəbərsizliyi, digər isə yalançı ruhanilərin və mollaların bu mərasimdən sui-istifadə etməsidir. Məhz bunun nəticəsidir ki, oruculuq müsəlmanların xeyir və bərəkətinə, ruhi və maddi cəhətdən sağlamlaşmağına xidmət

xud bədəninə zəncir vurmaqla cənnətə gedəcəyinə ümid etməsi nadanlıqdır. Çünki imam yolunda başını yarıb canını ona qurban verməyə hazır olduqlarını deyənlərin əksəriyyəti Hərmələri, ya da Şimrü görənlər fikirlərindən dönəcəklər. Möcüz yazırdı:

*İndi bu ki, göydə uçar başyaran,
Başını şəst ilə açar başyaran,
Hərmələri görsə qaçar başyaran,
And ola o kəlləyi-nadanuza!*

Möcüzün fikrincə İslama, o cümlədən İmam Hüseyinin (ə) şəhadətinə zidd olan fikirləri müsəlmanların şüuruna yeridən və onları bu cür əməllərə, yəni baş yarmağa, zəncir vurmağa sövq edənlər isə axundlar, vaizlər, şeyxlər və mollalardır. Belə ki, riyakar ruhanilər müsəlmanlara peyğəmbərin, onun övladlarının doğru yolunu göstərmək əvəzinə, onları əsarətə, cəhalətə və xurafata sürükləyirlər. Mütəfəkkir yaxşı anlayırdı ki, məhərrəmliyi bu cür islama və imamın şəhadətinə uyğun olmayan şəkildə qeyd edənlərin bunda şəxsi maraqları olmuşdur. Belə ki, riyakar ruhanilər məhərrəmlikdə müxtəlif dini oyunlar təşkil etməklə həm öz ciblərini doldurur, həm də nüfuzlarını artırır. Bunu nəzərə alaraq Möcüz yazırdı ki, artıq yalançı ruhanilərin məhərrəmlikdə ciblərini doldurmaq məqsədlərini müsəlmanlar anlamalıdır:

*Bir tərəfdə mərsiyənin istiri həqqülbəka,
Ağladıb çünki məhərrəmdə məni sübhü məsa,
Hər gün on beş dəfə şagirdi dayanır qarıya,
Səsləri: Ay Kərbəlayi, beş min altın ver görax!*

Azərbaycan Türk fəlsəfəsindən yarpaqlar: MİRZƏ ƏLİ MÖCÜZ ŞƏBÜSTƏRİ



etməli olduğu halda, yalançı ruhanilərin və əksər müsəlmanların cahilliyi səbəbindən başqa mənalara yozulur. Möcüz "Mübarək ay" şeirində bu münasibətlə yazırdı:

*Molla bir aydır deyir məsləyi-heyzidən,
Qan tökülür məscidə lətəyi-xurnizidən,
Heyf ki, aclıq bu gün qoydu məni feyzidən
Lal olasan, ey kişi, saldın ayaqdan məni.*

Möcüz hesab edirdi ki, müsəlmanlar məhərrəmlik mərasimində İmam Hüseyini (ə) layiqincə yad etməzlər. Belə ki, İmam Hüseyin (ə) Kərbəlada düşmənlə mərdanə cəng etdiyi, ləyaqətlə şəhadətə qovuşduğu halda, özünü onun davamçıları hesab edənlərin əksər qismi öz başını yarıb, bədənini zəncir vurmağı qəhrəmanlıq hesab edirlər. Halbuki onlar imamı deyil, öz pərişan vəziyyətlərini düşünüb ağlamalıdır. Möcüz yazırdı:

*Gəh yarırsız başuzi, gəh çərtirsiz,
Bu nədi, qardaş, düşünün bir özüz,
İndi ki, vardır sizin ağlar gözüz,
Ağlayın öz həli-pərişanuza!*

Möcüz hesab edirdi ki, müsəlmanların avam və cahillikdən, elmsizlik və biliksizlikdən qurtarmaq, despotik hökmdarlar və ikiüzlü din xadimlərinə qarşı mübarizə aparmaq əvəzinə, başını yarmaqla və ya-

rib qanını tökmək deyil, köməyə ehtiyacı olan din qardaşlarına, bacılarına yardım etməkdir. Belə ki, imam yolunda başını yaranların, ağı deyənlərin, yaxud da müqəddəs yerlərə (Həcc və b.) ziyarətə gedənlərin yanı başındakı çarəsiz müsəlman qardaşlarına yardım etməmələri qəbul edilməzdir. O, yazırdı:

*Ey ümməti-Məhəmmədə rəhm etməyən kişi,
Nar əhlisən, güvənmə nəməzə təharətə!
Din qardaşın əyal məhəlləndə ac yatur,
Virzü vəbali boynuma, getmə ziyarətə.*

Şəbüstərinin şeirlərindən hiss olunur ki, onun dinə münasibəti ancaq İslama olunmuş əlavələri, o cümlədən dini xurafat və mövhumatı tənqidlə kifayətlənməmiş, o bəzi hallarda ümumilikdə şəriətin hökmləri ilə razılaşmadığını ifadə etmişdir. Məsələn, o, yazırdı:

*Saqiya! Dur gətir bir nəzənin canan mənə,
Cənnəti verdim sənə, lazım deyil qılman mənə.
Öldü Adəm qüvvəsindən, düşməni sağdır hələ,
Qorxuram buğda yedirdə hiyləgər şeytan mənə.
Mən bir aləm istərəm, "yox!" ləfzi orda olmasın,
Rozeyi-rizvanda, yarəb, kim verər qəlyan mənə?*

Başqa bir şeirində isə meyın dinə zərər vermədiyini yazan Şəbüstəriyə görə, dini rəvayətləri bir kənara qoyub reallıqları görüb və ondan nəticə çıxarmaq lazımdır: *Bu gün millət nəyə möhtacdır, ondan bəyan eylə,
Göy elmin bilmək İran əhlinə nəfüü şəkər verməz!
O göy ki, görməyib ömründə bir yol binəva və iz,*

*Bizə bəhs eylər ondan, gördüyü yerdən xəbər verməz!
Burax haruti-maruti, gətir meydanə baruti,
Sübhü ləşkərə, molla, ayətülkürs xəbər verməz!*

O başqa bir şeirində isə yazırdı ki, dini- imanı Quranı xətm etməklə, dini rəvayətlərə inanmaq deyil, yeni növ silahlara sahib olmaq, ya da dünyəvi elmlərə yiyələnmək saxlayar. O, yazırdı:

*Dini imanı nə saxlar? Tirü şəmşirü tufəng.
Xətm-i-Quran eyləməklə qalsa, Quran yaxşıdır.
Şübhələr dünyanı işğal eylədi, biz yatmışıq,
Bəngü tiryak olmasa dini-müsəlman yaxşıdır.*

*Can sixar elmi-riyazi, cəbrü hikmət, həndəsə,
Elm təsxirül-əcinənə dərsi-batlan yaxşıdır...
Nəfi yoxdur bizlərə elmi-məadin öyrənək,
Bizə lazım lampalardan köhnə şamdan yaxşıdır.*

Şəbüstəri başqa bir şeirində də Sabirsayağı yazırdı ki, müsəlmana dünyəvi elmləri, o cümlədən həndəsə, fizika, riyaziyyat, coğrafiya öyrənmək lazım deyil, bundansa təsbəhni çevirməli, namazını qılmalı, orucunu tutmalı, cənnətdəki huriləri arzulamalıdır. O, yazırdı:

*Deyərim: məscidə get, eylə nəzər şeyxə tərəf,
Elmi-əşyanı burax, baxma təvarixə tərəf,
Heyət axir çəkəkək oğluvu Mirrixə tərəf,
İşdi, qayutsa işin nəlevü əfqan olacaq!*

Əvəzü sureyi-"Yasin" – o bizim xanəxərab Cümə axşamı oxur cəddinəşmi və hesab. Nə qədər mədrəsədə var o "Fizik" adlı kitab, Bu vilayətdə nə qare və nə Quran olacaq!

O, cənnət məsələsinə də həssas yanaşır, orada iki min huriyə bir kişinin düşməsinə Sabirsayağı tənqid edirdi. O, yazırdı:

*Cənnətdə, deyərək, huri, koser vardır,
Əmma iki min dilbərə bir ər vardır,
O hurilərə görək kim olsun talib,
O şəxs ki, onda zuri-əjdər vardır.*

Deməli, gah açıq formada, gah da sarkazmla Şəbüstəri ehkamçı-lokalçı dini tənqid edir, onun yeniləşməyə qarşı olmasını pisləyirdi.